

ԲԱՆՆՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՄՈՒՐԱՊԻՏԻ ՕՐԻՆԱԳԻՐՔԸ

• ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ

1. Եթէ մարդ մը ամբաստանած է մէկը, և մարդասպանութիւն (եան ամբաստանութիւն մը) ձգած է անմօր վրայ, և (զայն) չէ ապացուցած անոր, իր ամբաստանիչը պիտի մեղացուի:

2. Եթէ մէկը կախարդանքի⁽¹⁾ (ամբաստանութիւն մը) ձգած է մէկու մը վրայ, և (զայն) չէ ապացուցած անոր, ան որուն վրայ կախարդանքի (ի ամբաստանութիւնը) ձգուած է, գետն-աստուծոյ պիտի երթայ, պիտի ջրասուզուի գետն-աստուծոյ մէջ, եթէ գետն-աստուծաւ զայն նուաճէ, իր ամբաստանիչը պիտի առնէ անոր տունը, եթէ (սակայն) գետն-աստուծաւ յայդ անձը անմեղ յայտարարէ, և անվթար դուրս դայ, ան որ ձգած է կախարդանքի (ամբաստանութիւնը) անոր վրայ, պիտի մեղացուի, (մինչդեռ) ան որ ջրասուզուեցաւ գետն-աստուծոյ մէջ, պիտի առնէ իր ամբաստանիչին տունը:

3. Եթէ մէկը սուտ վկայութեան⁽²⁾ համար ներկայացած է ատենի, և չէ ապացուցած արտայայտութիւնը զոր արտաբերած է, եթէ յայդ դատը, կեանք (յարուցանող) դատ մըն է, յայդ անձը պիտի մեղացուի:

4. Եթէ ան (սուտ) վկայութեան՝

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

ելած է ցորենի կամ դրամի համար, պիտի կրէ յայդ դատին պատուհասը:

5. Եթէ դատաւոր մը դատ մը տեսած է, վճիռ մը արձակած, արձանագրած

կնքուած վաւերագիր մը, յետոյ սակայն փոխած է իր դատավճիռը, (արդ) պիտի ապացուցանեն յայդ դատաւորին, թէ փոխած է դատավճիռը զոր արձակած է, և տաննեղու անգամ պիտի տայ իրաւունքը, զոր յայդ դատը կը պարունակէ. տակաւին, պիտի վտարեն զինքը հաւաքոյթին մէջ, իր իրաւասութեան գահէն. պիտի չվերադառնայ (հոն), և պիտի չնստի դատաւորներու հետ (այլևս), դատի մը ընթացքին:

6. Եթէ մէկը գողցած է աստուծոյ մը կամ պալատի մը ստացուածքը, պիտի մեղացուի յայդ անձը, նաև պիտի մեղացուի ան, որ գողցուած ապրանքը ստացած է անոր ձեռքէն:

7. Եթէ մէկը զնած է կամ ընդունած աւանդի համար, ըլլայ արծաթ, ըլլայ ոսկի, ըլլայ արու ստրուկ մը, ըլլայ էգ ստրուկ մը, ըլլայ եղ մը, ըլլայ ոչխար մը, ըլլայ էջ մը, կամ որեւէ տեսակի բան մը, ապա մարդու մը ձեռքէն, կամ ազատ մարդու մը ստրուկէն, առանց վկաներու և պայմանագրերու, յայդ անձը գող մըն է, պիտի մեղացուի:

8. Եթէ մէկը՝ ըլլայ եղ⁽³⁾ մը, ըլլայ ոչխար մը, ըլլայ էջ մը, ըլլայ խոզ⁽⁴⁾ մը, և կամ նաւ⁽⁵⁾ մը գողցած է, եթէ (այդ կը պատկանէր) աստուծոյ մը, եթէ պալատի մը, երեսնապատիկը պիտի տայ. եթէ ստակական հպատակի մը (կը պատկանէր), տասնապատիկը պիտի հատուցանէ. եթէ գողը (բաւականաւոր) չունի տալու, պիտի մեղացուի:

9. Եթէ մէկը,

ԵՑԵՆԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

որուն որ և է մէկ ինչքը կորսուած է, (սակայն) բռնած է իր կորսուած ինչքը մէկու մը ձեռքը, (եթէ) ան, որուն ձեռքը կորսուածը բռնուած է, յայտարարէ Վճահաւական մը ծախսից (զայն) ինծի, վկա-

(1) Միջազեռութիւնը բնակիչը կախարդներու, գետն-աստուծոյ թիկնէն չէր ազատած: Այս ազգեցութիւնները երբեմն չարաշէտ հետեւանքներ կ'ունենային իբրեւ ընտանեկան խռովութիւն, հիւանդութիւն և ցաւազարութիւն:

(2) Երէցներու վկայութիւնն էր կշռաւոր, բաւական ատենին մէջ, առ հասարակ, այն հասկացողութեամբ թէ, «վկայ» աքջատ, «shibu» բառը, կը նշանակէր նաև «ժեռ»:

(3) Մեծ դուարի բաղկացուցիչ տարրերը, էջը և եղը կը կոչուէին:

(4) Իր պիղծ նկարագրով, չէր զաղբած քաղցեացիին սնունդը և իր հարպով՝ աստուածներու զսօ ըլլալէ:

(5) Նաւի անհրաժեշտութիւնը, Տիգրիսով և Եփրատով և իրենց օժանդակներով կը պայմանաւորուէր: Տահարի և պալատի հարստութեան մէկ կարեւոր տարր, դուարէ կը բաղկանար:

ներու ներկայութեան զննելու և (եթէ) կորսուածին տէրը յայտարարէ. և վկաներ պիտի կոչեմ վկայութեան՝ տեղեակ իմ կորսուածին ք. զնոյր վկայութեան պիտի կոչէ ծախողը որ իրեն վաճառած է, և վկաները որոնց ներկայութեան զնած է, և կորսուածին տէրը պիտի վկայութեան կոչէ, վկաները իր կորսուածին տեղեակ, (արդ) գատաւորները պիտի քննեն անոնց յայտաբարութիւնները, տակաւին, վկաները որոնց ներկայութեան զնուած էր, նաև կորսուածին տեղեակ վկաները, պիտի յայտարարեն ինչ որ գիտեն աստուծոյ առջև. (արդարև) վաճառողը գող մըն է, պիտի մեղցուի. կորսուածին տէրը պիտի առնէ իր կորսուածը. զնոյր պիտի առնէ վաճառողի տունէն (ստացուածքէն), զրա՛մը զոր վաճառած էր:

10. Եթէ (վերոյիշեալ) զնոյրը, չէ կոչած վկայութեան, վաճառողը որ իրեն ծախած է, և վկաները որոնց ներկայութեան զնած է, (եթէ) կորսուածին տէրը, իր կորսուածին տեղեակ վկաները կոչած է վկայութեան, զնոյրը գող մըն է, պիտի մեղցուի. կորսուածին տէրը պիտի առնէ իր կորսուածը:

11. Եթէ (վերոյիշեալ) կորսուածին տէրը, վկաները չէ կոչած վկայութեան իր կորսուածին տեղեակ,

ՌԹԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

խաբեբայ մըն է ան, բամբասանք յարուցանեց, պիտի մեղցուի:

12. Եթէ վաճառողը ճակատագրին գացած է (մեռած է), զնոյրը պիտի առնէ վաճառողի տունէն (ստացուածքէն), հնգապատիկ պահանջը այդ դատին:

13. Եթէ այդ անձը իր վկաները (իրեն) մօտը չեն, (այդ պարագային) դատաւորները իրեն վեց ամսուայ ժամանկամիջոց մը պիտի սահմանեն, եթէ չէ ներկայացուցած իր վկաները վեց ամսուայ ընթացքին, խաբեբայ մըն է այդ անձը, այդ դատին պատուհասը պիտի կրէ:

14. Եթէ մարդ մը՝ մէկու մը զաւակը գողցած է, պիտի մեղցուի ան:

15. Եթէ մէկը թոյլատրած է, ըլլայ պալատի մը արու ստրուկին, ըլլայ պալատի

մը էգ ստրուկին, ըլլայ սոսկական հպատակի մը արու ստրուկին, ըլլայ սոսկական հպատակի մը էգ ստրուկին, դուրս ելլելու (քաղաքի) դռնէն, պիտի մեղցուի:

16. Եթէ մէկը պատուպարած է իր տան մէջ, փախստական՝ ըլլայ արու ստրուկը, ըլլայ էգ ստրուկը պալատի մը, կամ սոսկական հպատակի մը, և (զայն) զէ արձակած մունետիկի մը կոչին, այդ ընտանիքին հայրը պիտի մեղցուի:

17. Եթէ մէկը բռնած է փախստական՝ ըլլայ արու ստրուկ մը, ըլլայ էգ ստրուկ մը գուրսը, և զայն առաջնորդած անոր տիրոջ, ստրուկին տէրը իրեն նրկու սիկղ(6) արծաթ պիտի տայ:

18. Եթէ այդ ստրուկը չէ տուած անունը իր տիրոջ, զայն պալատ պիտի առաջնորդէ, (հոն) իր խնդիրը պիտի քննուի, ապա, զայն պիտի վերադարձնեն իր տիրոջ:

19. Եթէ այդ ստրուկը պահած է իր տան մէջ, յետոյ ստրուկը

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

բռնուած է իր ձեռքը, այդ անձը պիտի մեղցուի:

20. Եթէ՝ ստրուկ մը, փախած է իր ձեռքակալիէ ձեռքէն, այդ անձը, պիտի երգնու աստուծոյ ստրուկի տիրոջ, և ազատ պիտի արձակուի:

21. Եթէ մէկը խրամատ(7) մը բացած է տան մը մէջ, զայն պիտի մեղցնեն այդ խրամատին առջև, և զայն (մէջը) պիտի թաղեն:

22. Եթէ մէկը, կողոպուտ մը ըրած է և բռնուած, այդ անձը պիտի մեղցուի:

23. Եթէ յափշտակողը բռնուած չէ, կողոպուտած մարդը պիտի յայտարարէ իր կորուսած ինչքը աստուծոյ առջև, յետոյ քաղաքը և քաղաքապետը, որոնց հողամասին և սահմանին մէջ գործուած էր կողոպուտը, պիտի հատուցանեն իրեն իր կորսուած ինչքը:

24. Եթէ կեանք մըն է (որ կողոպուտի զոհ է դացած), քաղաքը և քաղաքապետը

(6) Նուրջ ուրք կրամ կշռող ծանրութիւն մը:

(7) Գարն նստադուրծամբ Միլլազաքի մէջ, անթուրծ աղիւններէ կառուցուած տուններու ճակատագիրը:

մէկ ջնաս⁽⁶⁾ արծաթ պիտի վճարեն անոր մարդոց (ծանօթին, ազգականին),

25. Եթէ կրակ ծագած է մէկու մը տան մէջ, և մէկը որ գացած է զայն մարելու, բարձրացուցած է իր աչքը (ախարկը) ընտանիքի հօր շարժագոյնքերուն վրայ, և սեպհակնացուցած ընտանիքի հօր շարժագոյնքերը, այդ անձը այդ կրակին մէջ պիտի նետուի:

26. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, որ թագաւորի արշաւանքին մասնակցելու

ՏԱՍԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

կրաման ստացած է, չէ գացած և վարձկան մը վարձած է, և (զայն) զրկած իր տեղը, այդ հետիոտն զինուորը կամ քովային զինուորը, պիտի մեռցուի. իր վարձկանը պիտի առնէ անոր տունը (ստացուած քը):

27. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, որ զերէն է տարուած թագաւորի զօրագունդէն, իրմէ վերջ՝ (իր բացակայութեան ընթացքին) իր դաշտը և իր պարտէզը ուրիշի մը առած են, և առիկա կը կատարէ անոր աւատական պարտականութիւնները. եթէ ան վերագառնայ և հասնի իր քաղաքը, պիտի վերագործնեն իրեն իր դաշտը և իր պարտէզը, և ինքը անձնագէտ պիտի կատարէ իր աւատական պարտականութիւնները (ծորէն):

28. Եթէ հետիոտն զինուոր մը կամ քովային զինուոր մը, որ տարուած է իրրե գերի թագաւորի զօրագունդէն, (եթէ) իր զաւակը կրնայ կատարել աւատական պարտականութիւնները, դաշտը և պարտէզը իրեն պիտի տրուի, և իր [հօ]ր աւա[տա]կան պարտականութիւնները՝ պիտի կատարէ:

29. Եթէ իր զաւակը (տակաւին) պղծտիկ է, և իր հօր աւատական պարտականութիւնները չի կրնար կատարել, դաշտին կամ պարտէզին մէկ երրորդը իր մօր պիտի տրուի, և իր մայրը զինքը պիտի մեծցնէ:

30. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, լքած է իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը, աւատական

պարտականութիւններով ի դիմաց, և հեռացած է, իրմէ վերջ (իր բացակայութեան ընթացքին) ուրիշ մը առած է իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը, և կատարած անոր աւատական պարտականութիւնները երեք տարի. եթէ (յետոյ) ան վերագառնայ և պահանջէ իր դաշտը, իր պարտէզը և իր տունը, իրեն պիտի չտրուի:

ՏԱՍԵՐՄԵԿԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

ան որ (զայն) առած էր, և կատարած անոր աւատական պարտականութիւնները, ան պիտի կատարէ (աւատական պարտականութիւնները նորէն):

31. Եթէ հեռացած է մէկ տարի (միայն), և (յետոյ) վերագործած, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը իրեն պիտի տրուի, և ինքը անձամբ պիտի կատարէ (դարձեալ) իր աւատական պարտականութիւնները:

32. Եթէ վաճառական մը փրկանաւորած է հետիոտն զինուոր մը կամ քովային զինուոր մը, որ զերէն է տարուած թագաւորի արշաւանքէն, և զայն անոր քաղաքը կրցած է հասցնել, եթէ փրկանաւորելու համար՝ (բառականապէս) կը գտնուի անոր տան մէջ, ինքն իսկ պիտի ինքզինքը փրկանաւորէ, եթէ (բառականապէս) չի գտնուիր անոր տան մէջ, ինքզինքը փրկանաւորելու համար, անոր քաղաքին աստուծոյ տաճարով պիտի փրկանաւորուի, եթէ (բառականապէս) չի գտնուիր զայն փրկանաւորելու անոր քաղաքին աստուծոյ տաճարին մէջ, պաշտօնը զայն պէտք է փրկանաւորէ. անոր դաշտը, անոր պարտէզը և անոր տունը պիտի չտրուի իրրե անոր փրկանքը:

33. Եթէ տրիփուն մը, կամ տասնապետ մը, ընդունած մը զինուորներն առած է (իրենց ճակարանէն) կամ զինուորագրած վարձկան մը իրր փոխանորդ, և զրկած է թագաւորի արշաւանքին, այդ տրիփունը կամ տասնապետը պիտի մեռցուի:

34. Եթէ տրիփուն մը, կամ տասնապետ մը, սեպհակնացուցած է հետիոտն զինուորի մը շարժագոյնքը, (կամ) խաբած է հետիոտն զինուոր մը, (կամ) վարձու տուած է հետիոտն զինուոր մը, (կամ) նուիրած է հետիոտն զինուոր մը զօրաւորի մը՝

(6) Շուրջ հինգ հարիւր կրամ կշռող ծանրութիւն մը, որ հաւատարմ է վաթսուս սիկկի:

գատի մը մէջ, (կամ) սեպհականացուցած նուէրը՝ զոր թագաւորը տուած է հետիոտն զինուորի մը, այդ տրիփունը կամ տասնապետը պիտի մեղացուի:

35. Եթէ մէկը

ՏԱՍՆԵՐԻՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

գնած է հետիոտն զինուորի մը ձեռքէն մեծ-դուար կամ մանրագուար, զոր թագաւորը տուած է հետիոտն զինուորին, իր գրամէն պիտի զրկուի:

36. Դաշտը, պարտէզը, կամ տունը, հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, և աւատառուի մը, պիտի չտրուին գրամի փոխարէն:

37. Եթէ մէկը գնած է դաշտ մը, պարտէզ մը կամ տուն մը, հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, կամ աւատառուի մը (պատկանող), անոր ազիւսը պիտի փշուրի (այսինքն՝ դատականօրէն արժէք պիտի չներկայացնէ իր կնքած պաշտօնագիրը) և իր գրամէն պիտի զրկուի: Գաշտը, պարտէզը, կամ տունը իր տիրոջ պիտի վերագարծնեն:

38. Զի կրնար հետիոտն զինուոր մը, ծովային զինուոր մը, կամ աւատառու մը մուրհակել (որեւէ բան) իր աւատէն, դաշտէն, պարտէզէն կամ տունէն, իր կնոջ, կամ իր աղջկան, և (այդ ինչքերէն) չի կրնար իր պարտքին փոխարէն տալ:

39. Կրնայ մուրհակել իր կնոջ, և իր աղջկան, (որեւէ մէկ բան) դաշտէն, պարտէզէն, կամ տունէն, որ գնած է և հետեւաբար իրը, և կրնայ (այդ ինչքերէն) տալ իր պարտքին փոխարէն:

40. Նուիրագործուած կին մը, վաճառական մը, և աւատի ուրիշ ստացող մը, կրնայ առլ գրամի փոխարէն, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը. գնողը պիտի կատարէ աւատական պարտականութիւնը ներք, դաշտին, պարտէզին, կամ տունին որ գնած է:

41. Եթէ մէկը փոխանակած է դաշտը, պարտէզը, և տունը հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, կամ աւատառուի մը (պատկանող), և (տակաւին) յաւելուածակն (գումար մը) տուած է, հետիոտն զինուորը, ծովային զինուորը, կամ աւատառուն, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր

տունը պիտի վերագանայ. տակաւին, պիտի պահէ իր մօտ յաւելուածակն (գումարը) զոր տրուած էր իրեն:

42. Եթէ մէկը դաշտ մը վարձած է մշակութեան համար, և ցորեն չէ գոյացուցած դաշտին մէջ, թէ (երկրագործական) աշխատանք դաշտին մէջ

ՏԱՍՆԵՐԻՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

չտարաւ պիտի ապացուցանեն իրեն, և պիտի տայ դաշտի տիրոջ իր գրացիլի (կալուածին) համաձայն:

43. Եթէ դաշտը չէ մշակած և անգործ ձգած է, ցորեն պիտի տայ դաշտի տիրոջ, իր գրացիլի (կալուածին) համաձայն. տակաւին, դաշտը զոր անգործ ձգած է, պիտի ակօսէ, ցաքանէ, և վերագարծնէ դաշտի տիրոջ:

44. Եթէ մէկը խոսպն դաշտ մը վարձած է երեք տարուայ համար արօրագրելու համար, և երկարած է կողին վրայ, և չէ մշակած դաշտը, չորրորդ տարին, պիտի բանէ, բրէ, և ցաքանէ, և պիտի վերագարծնէ (այս ձևով) դաշտի տիրոջ. տակաւին տասնըութ իգուլի⁽⁹⁾ վրայ, տասը գուլ⁽¹⁰⁾ ցորեն պիտի կռէ:

45. Եթէ մէկը իր դաշտը մշակի մը տուած է հարկով, և ստացած է իր դաշտին հարկը, (եթէ) վերջը Ատատ ողողած է դաշտը, կամ հնգեղ մը հետն է տարած (զայն), քնսը մշակին կը պատկանի:

46. Եթէ չէ ստացած իր դաշտին հարկը, և եթէ ան տուած է դաշտը կէսով կամ մէկ-երրորդով (հունձքի համար), մշակը և դաշտին տէրը պիտի բաժնուին համեմատաբար, ցորենը որ արտագրուած է դաշտին մէջ:

47. Եթէ մշակը խոստացած է մշակելու դաշտը, որովհետեւ նախկին տարին ձեռք բերած էր իր աշխատանքի ծախքը, դաշտին տէրը պիտի չմիջամտէ. իր մշակը պիտի մշակէ իր դաշտը, և հունձքի ժամանակ ցորեն պիտի առնէ իր պայմանագրերուն համաձայն:

48. Եթէ մէկու մը վրայ պարտք մը

⁽⁹⁾ Մահերեւութաւի մը, շուրջ 1/8 ակրօնի «acre» հաւասար:

⁽¹⁰⁾ Եթէ գրիւն «bushel» քիւ մը աւելի չափ մը, որ հաւասար է երեք հարիւր ֆուի:

ՏԱՍՆԵԱՌՐՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

կը ֆնայ, և որուն դաշտը Ատատ ողողած է, կամ հեղեղ մը հետն է տարած, կամ ջուրի պակասով ցորենն չէ արտադրուած դաշտին մէջ. այդ տարին ցորենն պիտի չվերադարձնէ իր պարտաւէրին, պիտի թռչէ իր աղիւսը (կնքադիրը), և պարտաւոր չէ տալու այդ տարուայ հարկը:

49. Եթէ մէկը վաճառականն է մը դրամ փոխ առած է, և դաշտ մը տուած է վաճառականին ցորենի կամ շուշմայի⁽¹⁾ մշակման համար (և) ըսած է իրեն. «մշակէ դաշտը և հնձէ, ա՛ռ ցորենը կամ շուշման որ պիտի արտադրուի», եթէ մշակը ցորեն կամ շուշմայ գոյացուցած է դաշտին մէջ, դաշտին տէքը հունձքի ժամանակ պիտի առնէ ցորենը կամ շուշման որ արտադրուած է արտին մէջ. արդարեւ պիտի տայ վաճառականին ցորեն, իր դրամին և իր հարկին (համապատասխան), զոր փոխ առած էր վաճառականէն, և մշակումի ծախքերուն համար:

50. Եթէ (ցորենով) մշակուած դաշտ մը, կամ շուշմայով մշակուած դաշտ մը տուած է, դաշտին տէքը պիտի առնէ ցորենը կամ շուշման, որ արտադրուած է դաշտին մէջ, և դրամ է իր տոկոսով պիտի վերադարձնէ վաճառականին:

51. Եթէ վերադարձնելու դրամ չունի, (ցորեն և) շուշմայ համաձայն իրենց ծախու գինին, իր դրամէն և իր տոկոսէն որ փոխ առած էր վաճառականէն, համաձայն թաղաւորի հրովարտականներուն, պիտի տայ վաճառականին:

ՏԱՍՆԵԱՌՐՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

52. Եթէ մշակը ցորեն կամ շուշմայ չէ գոյացուցած դաշտին մէջ, պիտի չվիճի իր պայմանագրերը:

53. Եթէ մէկը, իր [դաշտին թումբը] զօրա[ցնել]ու ժամանակ, [երկարած է] իր կողին վրայ, և չէ զօրացու[ցած] [իր] թումբը, (և եթէ) ճեղքուած մը բաց[ւած]

⁽¹⁾ Ձիթենիներու պակասով, ցորենէն վերջ, ամենէն շատը մշակուած, որուն հիւթը կը դործածուէր, սնունդներու, օծուֆներու, լուսաւորումի, պաշտամունքի, բժշկութեան, դուշակութեան, և աւարտայ այլ պէտքերու համար. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 198 - 390:

է իր թումբին մէջ, և ջուրերը տարած են դաշտավայրը, անձը որու թումբին մէջ ճեղքուածքը բացուած է, պիտի փոխարինէ ցորենը որ փճացուց (այս ձևով):

54. Եթէ չի կրնար ցորենը փոխարինել, պիտի տան զինքը և իր ինչքը դրամի փոխարէն, և դաշտի մարդիկը, որոնց ցորենը ջուր տարաւ, պիտի բաժնուին (այդ դրամը):

55. Եթէ մէկը իր ջրանցքը բացած է ոռոգումի⁽²⁾ համար, (յետոյ) ընկողմանած է իր կողին վրայ, և (եթէ) ջուրերը տարած են իր դրացիի դաշտը, պիտի կռնէ իր դրացիին ցորեն, իր դրացիի (կալուածին) համաձայն:

56. Եթէ մէկը բացած է ջուրերը (ռոռոգումի) համար, և (եթէ) ջուրերը տարած են իր դրացիի դաշտին աշխատանքները, տասնըութը իզուկի վրայ, տասնըութը զուր ցորեն պիտի կռնէ:

57. Եթէ հողիւ մը դաշտի մը տիրոջ հետ չէ համաձայնած, իր մանրագուարը ճարակելու համար, (և) ճարակած է դաշտին վրայ (իր) մանրագուարը առանց (հաւանութեան) դաշտի տիրոջ, դաշտին տէքը պիտի հնձէ իր դաշտը. հողիւը որ ճարակեց մանրագուարը դաշտին վրայ, դաշտի տիրոջ առանց (հաւանութեան), տասնըութը իզուկի վրայ, քսան զուր ցորեն պիտի տայ դաշտի տիրոջ:

58. Եթէ, մանրագուարը⁽³⁾ դաշտէն

⁽²⁾ Բայեթու և ցորենի ամման ռատարող իշխաւոր ազդակներէն մին՝ ոռոգումը, որմէ բնականաբար ջրանցքներու գոյութիւնը, բացարձակ անհրաժեշտութիւն մըն էր այն պարագաներուն մասնաւորաբար, ուր անհրաժեշտ երկիրները, ինչպէս Սուսեր և Աքքաւ, մերձաբնադարձային գոտիի մը մէջ էր տարածուին:

⁽³⁾ Ուշխաթ և այժմ կը բաղկանար մանրագուարը. «իխանները» հոկ զեղմով, ետե դարձեւ եղջիրներով, պարագա պղով, ամսականները յատկապէս և Ուր քաղաքի. այժմեր ու կամ զեղին, որունքներով բարձր երկար զեղմով, ուղիղ կամ ծաւո եղջիրներով. Անոնց սնունդը՝ բացի խոտէ, օրական երկու սիւա (0.8 լիտր) ցորեն, անոնց արտադրութիւնը՝ կաթ, որմէ մածուխ, և պանիր. անոնց միւրը՝ սովորական խորովածը տօնական օրերու. անոնց մարթը, շիւր, իրեւ Նիւթ՝ եղջուկի տիկներու, նաւերու, կոշիկներու. անոնց զեղմը փետրուա նախնական սովորութիւնը, երկարթեայ դաշտներով, խտապային, զը զերբացուէր. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 216 - 7:

հեռանալէն (և) ամբողջ հօտը արգելափակեալ ունիլէն յետոյ քաղաքի դրան մէջ⁽¹⁴⁾, հովիւը մանրագուարը տարած է դէպի դաշտ, և ճարակած է դաշտին (վրայ) մանրագուարը, հովիւը պիտի հսկէ դաշտը ուր արածեց, և հունձքի ժամանակ տասնըութը իզուր վրայ,

ՏԱՍԱՆԸՎԵՑԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

վաթսուն զուր ցորին պիտի կշռէ դաշտի տիրոջ:

59. Եթէ մէկը ծառ մը կտրած է մէկու մը պարտէզին⁽¹⁵⁾ մէջ, առանց պարտէզի տիրոջ (հաւանութեան), կէս մնաս արծաթ պիտի կշռէ:

60. Եթէ մէկը պարտիզպանի մը դաշտ մը տուած է պարտէզի վերածելու համար, պարտիզպանը պիտի վերածէ պարտէզի (և) չորս տարուայ ընթացքին պիտի ճռնացնէ պարտէզը, հինգերորդ տարին, պարտէզին տէրը և պարտիզպանը պիտի բաժնուին հաւասարապէս: պարտէզին տէրը պիտի ընտրէ և առնէ իր բաժինը:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 3)

(14) Հօտի պաշտպանութեան համար՝ երեկոյեան. այս հնաւանդ սովորութեան ղէմ, չէ մեղանշած տակաւին, մինչև մեր օրերը, Մերձասոր Արեւելիքի գիւղացին:

(15) Արմաւենին կը կազմէր զիւսաւոր ծառը բարեկական պարտէզին. իբրև անուշի առաջնակարգն էր, և կ'առուէր հում. իր քամուքը կը վերածուէր մեղրի, կամ խմորումէ վերջ, զգլխիէ ընկելիքի կամ քացախի. կուտըր՝ ածուխը երկաթագործներու, կակղուած ձեւով՝ խարը զուարենբու. ոտը կը ծառայէր իբրև բանջարեղէն, տերեւները՝ խորի, յաւանները՝ տան անօթներ, կեղեւները՝ չուան կամ ճիւղ, կռնը՝ շինութեան փայտ, յիշեալ նիւթով ազգաս երկրի մը մէջ:

Երկրորդական դաս կը նկատուէին թղչերները, նունենիները, ալթերը, և թերեւս թթենիներն ալ. առանց կարգին, բանջարեղէններ, համեմունք, ճարակա(քոյս) տունկեր, և ծաղիկներ. աստուածներու և թագաւորներու սեղաններուն վրայ, անհրաժեշտութիւն մըն էր համարուած սխտորի ներկայութիւնը, բարեկացիներու զիւսաւոր անուններէն մին, ապա սոխը, պրասը, աղցանը, կտամբը, կանկաւը, քրքումը, Դիմիքը, դոպան, զաւրուալը, կարմրափողկը, փողկը, ապպարը, աստուածը, վարսեղը, նունենիին էր փնտռուած ծաղիկը. գոյաւթիւն ունէին նաև չաւաններ:

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՍԸ

ԳՈՐԾԻՍ՝ ՎՐԱՅ

Գործիս վրայ պզտիկ ծանօթութիւն մ'ալ. — Բառարանը կը պարունակէ 2000ի մօտ բուսաբան, յիւնգիր դպրութիւնէ թէ ի բըժըշկարանաց ու ի գրոց հաւաքեալ, բոլոր այն բուսաբանութիւնը, որոնց ցոյց տուած բոյսը տեսած ու ճանչցած եմ, ճշգրտ եմ ամենայն դիմօք, խիստ քիչերուն է ող տարակուսական (9) նշան դրած եմ, անոնց ալ գէթ ընտանիքը կամ սեռը որոշած եմ: Բաւական թուով բուսաբաներ ալ քաղած եմ ցանուցիւր հրատարակութիւններէ, «Բիւրակներն» Յ. Ալլահադէրտեանի «Ունիտա կամ Ջէյթուն» գործէն, բարեյիշատակ Ա. Այվազեանի «Բառանմոյշ»-էն, բայց ասոնք ըստ մեծի մասին չեմ կրցած ճշգրէ, քանի որ բոյսը տեսած չեմ, կեսարիոյ ուսուցիչներէն յարգելի Յարութիւն էք. Յովնանեան ալ իրենց Հայաստան էվէրէկ գիւղի բարբառէն բաւական թուով բուսաբաներ զրկած է: Մեր պաշտօնակիցներէն Քղեցի Մարտիրոս էք. Սողկեան Քղիի բարբառին բուսաբանքը տուած է, և փինկեանցիներ փինկեանի բուսաբանքը:

Բոյսերու պատկերներ. — Գործս քիչ շատ ներկայանալի բան մը ընելու համար 160ի չափ ալ պատկերներ դրած եմ: Գայսեւրական Գիղարուեստից Վարժարանի 1905ի շրջնաւարտներէն մեր պաշտօնակից ֓ինկեանցի նշան էք. Աւագ գծած է 90ի չափ պատկերները բուն իսկ բոյսին վրայէ, մշնացեալ պատկերները գծած է մեր աշակերտներէն Պ. Լեւոն Բէիւտեան, պատկերներու վրայէ: Բառերը թուագրած եմ և գործին վերջը դրած ֆրանս. և լատին ա-

Աղօթքի պահուն, արմաւենիի հելզ կը քարծրացնէր իր ձեռքին՝ բարեկացին, խորհրդանշի մի իբրև խաղաղութեան. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 206-11: